

Dünyanın Düzleşmesi: Kültürün Krizi ve Normların Tahakkümü¹: Kültürsüz Muhayyilesiz Ütopyasız Bir Toplumun Bir Arada Kalabilme İhtimali Üzerine

Erol Uğraş Öçal, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0002-0801-5018

E-Posta: erolugrasocal@gmail.com

İran, Afganistan, Orta Asya ve Orta Doğu çalışmalarıyla da bilinen Fransız siyaset bilimci Oliver Roy'un, son kitabı, orijinal adıyla "L'Aplatissement du Monde-La Crise de la culture et l'empire de normes", ilk baskısını 2022 yılında Fransa'da yaptı. Kitap, 2024 yılında Metis Yayınları tarafından, Haldun Bayrı çevirisiyle, "Dünyanın Düzleşmesi-Kültürün Krizi ve Normların Tahakkümü" adıyla okuyucuyla buluşturuldu. Yayımlanmasının ardından ise kamuoyunda adından sıkça söz ettiren bir kitap oldu. Bu etkide en büyük pay elbette ki kitabın konusunda ve Roy'un kışkırtıcı sorularında. Akademik olsun veya olmasın, toplum hakkında belirli gözlemleri olan hemen herkes içinde bulunduğumuz çağda bir şeylerin değiştiğini gözlemlediğini dile getirmektedir. Ancak toplum bilimleri alanında bu değişimler ve onların nedenlerin hakkında henüz yeterince tahlil ve tespit içeren çalışma bulunmamaktadır. Roy tam da bu değişime, bunun nedenlerine ve öncesinden neden farklı olduğuna odaklanıyor. Kitap, toplum bilimleri alanında hissedilen bu boşluğu bir yönüyle doldurma potansiyeli taşıması nedeniyle de ilgisinin merakını cezbediyor. Buna ek olarak kitabın isim tercihi de okuyucuyu kendine çekiyor. Dünyanın düzleşmesi, "yaşadığımız şey böyle ifade edilebilir mi" sorusunu uyandırıyor okuyucuda. Kitabın akademik yönüne ek olarak görsel tasarımının da bir etki yarattığını belirtmek gerekir. Kitabın Türkçe basımında yer alan arka kapak yazısı ve kitap kapağında bu alıntıyı tasvir eden tasarım kitaba yönelik ilgiyi güçlendiriyor. Arka kapak yazısının ilgi uyandıran güçte olması bunun kitabın ilk sayfasında okuyucuyu karşılayan hikâyeden alıntı olmasıyla da ilgili.

Hikâye ise şöyle; 2018 yılında bir yolcu, uçağa tavus kuşuyla binmek isteyince havayolu şirketi United Airlines buna izin vermemiştir. Yolcunun elinde, uçak yolculuğunda stresini azaltmak için tavus kuşuna ihtiyacı olduğuna dair bir doktor raporu da bulunmaktadır. Takip eden günlerde benzer gerekçelerle

uçğa sincapla, domuzla, hindiyle, midilliyle vb. hayvanlarla binmek isteyen yolcular da olmuştur. Benzer vakaların artmasıyla Amerikan havayolu şirketleri, uçğa hangi evcil hayvanlarla binilebileceğine dair detaylı yönetmelikler hazırlamak zorunda kalmıştır. Oysa bundan birkaç on yıl önce uçğa hangi hayvanla binilip binilmeyeceğinin yönetmelikle belirlenmesine ihtiyaç duyulmuyordu. Çünkü bu gibi kurallar toplum için zaten oldukça aşikârı; uçğa tavus kuşuyla binilmez. Roy, bu aşikârlığı yaratanın ise ortak tahayyüle dayanan kültür olduğunu söylüyor. Roy çalışmasında, yitirilen bu ortak tahayyüle odaklanıyor. Ortak tahayyülün aşikâr kıldıklarının yok olmasına, kültürel aşikârlık yitirilirse bunun sonuçlarının ne olabileceğine ve böyle bir dünyada değerleri nasıl düşüneceğimize ışık tutmaya çalışıyor.

Yolcuların uçğa tavus kuşuyla, timsahla binmeye çalışması yazarın derdini iyi açıklayan bir örnek. Ne oldu da kuralla ihtiyaç kalmaksızın herkes için açık olan şeyler günümüzde artık bu apaçıklığını yitirdi? Birkaç on yıl içinde aynı olaylara yönelik farklı yaklaşımlar düşünüldüğünde bir paradigma değişimi yaşanmakta olduğu görülebilmektedir. Aynı insanların, dışarıdan bir dayatma olmaksızın, değer yargılarının elli yılda değişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Peki ama bu değişim nasıl oldu? Yazarın sorularından biri de bu. Bahsi geçen değişime ve bunun nasıl olduğuna dair ilk sözü söyleyen elbette ki Roy değil. Roy'un kitabını özgün kılan değişimin yaşandığı yere yönelik tespitinde. Kitabın özgünlüğü "yeni bir kültürde miyiz yoksa kültürün kendi mi krizde" sorgulamasında yatıyor. Roy'un tezi ise bizzat kültür mefhumunun kendisinin krizde olduğuna yönelik. Bu tezi doğrulayan en önemli kanıtlardan birinin ise normatifliğin yaygınlık kazanmasında bulunduğunu ileri sürüyor (Roy, 2024: 14).

Kitapta, kültür mefhumunun krizi, bu krizin görünür alanları ve normatifliğin yaygınlığı sekiz bölümde ele alınıyor. Kitabın ilk bölümünde neyin krizi sorusuna cevap aranıyor. Roy'un bu konudaki tespiti net: kültür mefhumunun kendisi krizde. İkinci ve üçüncü bölümde ise Roy'un "kültürün iki kutbu" olarak tariflediği antropolojik kültürdeki ve külliyat olarak kültürdeki yani yüksek kültürdeki kültürsüzleşme ele alınıyor. Kitabın dördüncü bölümünde ise kültürsüzleşmenin merkezinde yer alan "ortak muhayyilelerdeki kriz" çözümleniyor. Beşinci bölümde ise Roy'un "kültürsüzleşmenin adının konabildiği nokta" olarak ifade ettiği davranış ve sözcüklerin açık anlamının silinmesi yani iletişimdeki kriz inceleniyor. Altıncı bölümde, "yeni kavganın ana sahaları" olarak tespit edilen cinsiyet ve ırk konularına odaklanılıyor. Yedinci bölümde, ortak bir muhayyileden uzak, kültürsüzleşmiş ve çözülmüş bir toplumunda toplumsal mücadelenin niteliğine odaklanıyor.

Bu bölümde insan haklarından ben'in haklarına uzanan elli yıllık yolculuk neo-liberalizm ve küreselleşme ile inceleniyor. Sekizinci ve son bölümde ise kitabın başındaki hikâyeye geri dönülerek ortak muhayyilesiz toplumu bir arada tutmaya çalışan normlara, normların yaygınlaşmasına, Roy'un kendi ifadesiyle "normun paşa keyfine" odaklanılıyor.

Roy, kitabın birinci bölümünde neyin krizi sorusuna odaklanıyor. Cevabı vermeye çalışırken 1960'lerden günümüze kadar geçen süreçte, değerlerin değişimini, toplumsal ilişkilerin çözümlenerek girişimci bireyler topluluğunun ortaya çıkışını, böyle bir düzende ortaya çıkan umumi kültürsüzleşmeyi, neo-liberalizm, küreselleşme ve ulus-devletin krizi ekseninde ele alıyor. Bu ele alışın sonucunda krizin kültür mefhumunun kendisinde olduğunu tespit ediyor. Dolayısıyla Roy'un araştırması boyunca sorduğu sorular da kültür mefhumuna yoğunlaşıyor. Sorular bu noktaya yoğunlaşınca işe kültürün ne olduğunu tanımlamakla başlamak da kaçınılmaz oluyor. Yazar, tanımları tartışmalı ve zor olan kültür kavramının çeşitli anlamları olduğunu ifade etmekle birlikte, aslında hepsinin iki kutup etrafında döndüğünü belirtiyor. Bu iki kutuptan biri antropolojik kültür diğeri ise yüksek kültür de dediğimiz külliyat olarak kültürüdür (Roy, 2024: 42). Roy, antropolojik kültürü, "bir topluluğa özgü anlam ve tasavvurların ortak ufku" olarak tanımlıyor. Bu anlamıyla kültür örtüktür. Antropolojik kültürü araştıran araştırmacı onun kodlarını çözmekle ilgilidir. Külliyat kültürü ise "bilinmesi ve uygulanması 'iyi' telakki edilen seçilmiş entelektüel ya da sanatsal üretimler bütünüdür". Yüksek kültür antropolojik olanın aksine açıktır (Roy, 2024: 42). Roy'un tezi bu iki tür kültür tanımları üzerinden şekilleniyor. Ona göre basit bir kültür krizinden ziyade iki türde de kültürsüzleşmeye tanık oluyoruz. Antropolojik kültürde silinme gözlenirken yüksek kültürün içeriğinde bir çözülme yaşanıyor. Takip eden bölümlerde de "kültürlerin kültürsüzleşmesi" dediği bu iki durumu açıklıyor.

Roy, kitabının ikinci bölümünde antropolojik anlamda kültürün dönüşümünü ele alıyor. Ona göre antropolojik anlamda örtülü olan kültür silinmektedir. Antropolojik kültür, habitusu, oyun kurallarını, aşikâlıkları ve normaliyetini yaratmaktadır. Bunlar toplumun ortak muhayyilesinde mevcuttur. Ancak Roy'a göre bu ortak muhayyile krizdedir. Bu da kültürsüzleşmeye giden yolu açmaktadır. Aslında kültürsüzleşme yeni bir durum değildir. Tarih boyunca pek çok toplumun kültürünü yitirmesi örneğine rastlanılmaktadır. Hükmedilenlerin kültürlerini yitirmesi ve hükmedenin kültürünün benimsenmesi sık yaşanan bir olaydır. Ancak Roy'a göre durum bu sefer farklıdır. Günümüzde yaşanan yeni bir kültür edinmeden kültürsüzleşmedir

(Roy, 2024: 44). Bugün bulunduğumuz konumu ise hükmeden sınıfın artık değer taşıyıcısı olmadığı, hükmedilenin ise kültürel kerterizlerinin yitirdiği bir nokta olarak tarif etmektedir (Roy, 2024: 46). Peki böyle bir noktada ne olur? Roy, bu soruya Laurent Bouvet'ten ödünç aldığı "kültürel emniyetsizlik" kavramıyla cevap veriyor. Bu kavramla, ne hükmedenin ne de hükmedilenin kendini güvende hissettiği bir dünyayı, günümüz dünyasını açıklıyor. Bahsedilen emniyetsizliği yaratanın ise ortak muhayyileyi oluşturacak yeni bir kültürün ufukta görünmemesi olarak tespit ediliyor (Roy, 2024: 47). Başka bir söyleyişle, kültürün yitimine, ortaklıkların kaybolmasına şahitlik edilirken yerine yenisinin gelip gelmeyeceği, gelecekte bunun ne olacağı bilinmemektedir. Antropolojik kültürün yarattığı aşikârlık böyle silinirken; aşikârlığı yeniden ortaya çıkaracak ortak muhayyilenin geleceğine dair belirsizlik de emniyetsizliği beslemektedir.

Roy, antropolojik kültürün krizinin iki durumla bağlantılı olduğunu belirtiyor. Bunlardan ilki toplumsal bağın kriziyken, ikincisi ortak tasavvurlarla toplumsal yaşam arasındaki bağda kopukluktur. Peki bu nasıl gerçekleşiyor? Roy, buradaki anahtar unsurların sosyallikten uzaklaşma, bireyselleşme ve yurtsuzlaşma olduğunu tespit etmektedir (Roy, 2024: 47). Sosyallikten uzaklaşmada özellikle internetin etkisi büyük olmuştur. İnternet, yüzeysellik anlamında bir düzleşmeden ziyade sanal ile gerçek, söz ile eylem arasındaki mesafeyi düzleştirmektedir. Bu durum, söylemin yapmak olduğu bir beyan dünyası doğurmaktadır (Roy, 2024: 48). Sosyallikten uzaklaşmaya bir de yurtsuzluk eşlik etmektedir. Bu da en basit hâliyle bir hayal gücü sorunudur. İnsanlar, birbirlerine benzediklerini düşündükleri sanal topluluklara katılmaya yönelmektedirler. Bu benzerliklerle bir araya gelişler altkültürleri daha belirgin hale getirmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından beri altkültürlere yönelik ilgi artışı ve yeni altkültürlerin ortaya çıkması giderek artış göstermektedir. Altkültürler giderek, hâkim kültürden özerkleşip küreselleşmektedirler. Özerkleşen ve küreselleşen kültürlerden biri de genç kültürüdür. Aslında "genç kültürü" fikri antropolojik olarak oldukça yenidir. 1968 sonrasında gençlik ilk defa toplumsal hareketin öncüsü olmak yerine başlı başına bir toplumsal hareket olmuştur (Roy, 2024: 59). 1968 sonrası özerkleşen gençlik internet ile beraber daha da ileri giderek küreselleşmiştir. İnternet ve küreselleşme ile yurtsuzlaşan genç kültürü, referans noktası olacak yetişkin dünyasına sırt dönmüştür. Gençlik artık kendinden önceki yetişkinlerin geçtiği yoldan geçmemekte, onu model olarak almamaktadır. Bu tam ifadesiyle antropolojik kopukluktur. Roy buradan sonra yüksek kültürün krizini ele alıyor.

Kitabın üçüncü bölümünde Roy, kültürün ikinci kutbu olarak tarif ettiği külliyyat kültüründeki, bir başka deyişle yüksek kültürdeki dönüşümü ele almaktadır. Roy külliyyat kültürünü, “seçilmiş ve ‘pedagojikleştirilmiş’ yani değerbilimsel bir hedefle, herkese yönelik bir ahlak sunan, kurallar ve usuller uyarınca aktarılan ürünlerin oluşturduğu bütün” olarak tanımlamaktadır (Roy, 2024: 61). Yüksek kültür, antropolojik kültürün aksine açık bir aktarımla var olduğundan oldukça kırılımandır. Roy yüksek kültürdeki krizi anlamaya çalıştığı üçüncü bölümde yüksek kültürün tanımlanıp sürdürüldüğü ve aktarımının yapıldığı yer olarak üniversiteye özel bir vurgusu yapar. Roy’un bu bölümde üniversiteye yaptığı vurgunun tek nedeni onun yüksek kültürün aktarım mekânı olmasıyla ilgili de değildir. Roy, yüksek kültür, ulus ve üniversite arasında doğrudan bir bağ olduğunu ifade ediyor. Bu bağ 20. yüzyılın sonuna kadar da devam etmiştir. Ancak neo-liberalizm ve küreselleşme ile birlikte bu bağda da çözülme yaşanmıştır. Öyle ki neo-liberalizm yüksek kültürü işe yaramaz görmektedir. Çünkü yüksek kültür, kişinin ahlaki değerleri ve entelektüel gelişimi için önem arz etmemektedir. Bunun için yüksek kültüre de gerek duyulmamaktadır. Bununla beraber oldukça ulusal olan yüksek kültür küreselleşme ile de uyumsuzdur. Başka bir ifadeyle kültür artık düşmandır (Roy, 2024: 81). Sorun yüksek kültüre erişmenin sorunu değildir. Sorun bizzat yüksek kültürün kendisidir. Yüksek kültür, neo-liberalizm ve küreselleşme döneminde boş bir hobi hâline geldiğinde onun aktarım araçlarının da eski işlevlerini yitirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Öyle ki artık böyle bir aktarıma ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak antropolojik kültür gibi yüksek kültürün de olmadığı bir dünyayı düşünebilir miyiz? Roy, kültürsüz yaşanmaz diyor. Yüksek kültürün üretildiği yerlerdeki krizin kültürel tüketimin sonu olmadığını belirtiyor. Kültürün iki kutbu da krizdeyken kültür dediğimizde geriye ne kalmaktadır diye soruyor? Antropolojik kültürün örtük olarak yaptığı, yüksek kültürün açık aktarım araçlarıyla yaptığı, her ikisinin de bir ortak muhayyile yarattığı dünyadan uzaklaşırken muhayyilelerdeki kriz yeni bir sorun alanını da ortaya çıkarmaktadır. Roy, kitabın dördüncü bölümünde muhayyile krizini ele almaktadır.

Her kültür bir muhayyileye, bir inanç sistemine gönderme yapmaktadır. Muhayyile bir inanıştır. Ancak artık antropolojik ve yüksek kültür muhayyilenin dayanakları olma özelliğini yitirmiştir. Ortak bir muhayyilenin eksikliği hissedilmektedir. Bu eksiklik gelecek planı yapmayı da zorlaştırmaktadır. Umut ve ütopya gibi ortak bir geleceğe dair şeyler de krize girmektedir. Umut yerini korkuya, ütopya yerini nostaljiye, yani geçmişe dair olana bırakmaktadır (Roy, 2024: 84). Roy bu noktada kültürlü bir muhayyilenin silinmesinden bahsettiğine açıklık getirir. Kültürsüzleşmiş

başka bir tür muhayyileye doğru gidilmektedir. Kitsch kültürü de burada karşımıza çıkmaktadır. Roy, ortak muhayyilenin silinmesinden bahsetse de muhayyile ihtiyacının ortadan kalkmadığını vurgular. Günümüzde bu ihtiyaç kültürsüzleşmiş, Game of Thrones, Harry Potter gibi kültür endüstrisinin yarattığı yeni hayal alanlarıyla karşılanmaktadır (Roy, 2024: 85). Bu alanların ortak noktası, “bağlamından koparılmış kültürel alıntılarla herkese hitap edebilen yüzer gezer parçalar üzerine kurulu olmalarıdır” (Roy, 2024: 85). Başka kültürlerden alıntılar yeni bir durum değildir. Tarihin her döneminde örnekleri görülebilir. Yeni olan ise kültür edinmenin yokluğudur. Bir kültüre ait konular başka bir kültüre dahil edilmezler, oldukları halde, farklı alanlarda dolaşıma girerler (Roy, 2024: 87). Bir nevi “kültürel lego” görünümü verirler (Roy, 2024: 90) ve toplumlardan bağımsız bir sanal alan oluştururlar (Roy, 2024: 87). Antropolojik kültür ve yüksek kültürdeki krizin dayanaksız bıraktığı ortak muhayyile yokluğundaki boşluk, küreselleşmiş kisch kültürü ile doldurulurken bağlamdan kopuk, kültürsüz bir kültür yaratmaktadır. Bunun bir uzantısı da iletişimde gözlemlenmektedir.

Beşinci bölümde Roy, iletişim konusunu ele alıyor. Roy’a göre, kültürsüzleşmenin iletişimde yarattığı tahribat, davranışlara ve sözcüklere verilen örtük anlamların herkes tarafından anlaşılabilir açıklıkta olmasının ortadan kalkmasına sebep olmuştur (Roy, 2024: 111). Öyle ki iletişim, kültürel referanslara dayanır. Kültürsüzleşme iletişimdeki aşıkârlığı da ortadan kaldırır. Küreselleşme ile birlikte kültürel referanstan bağımsız, normatif bir iletişim sistemi yaratılır. Roy bu tespitinden sonra kültürel referansın olmadığı bir iletişimin nasıl olabileceğine odaklanıyor. Küresel ölçekte, kültürel referanslardan arınmış bir İngilizcenin ortaya çıkıp yaygınlaşmasını bu sürecin iyi bir örneği olarak sunuyor. Global ve English kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulan Globish/Küreselce günümüzde tüm dünyada konuşulan bu dili ifade etmek için kullanılmaktadır. Globish, küresel çapta ortak bir iletişim dili yaratma denemelerinin kendiliğinden ortaya çıkmış hâli gibidir. 1500 kelime gibi oldukça kısıtlı bir kelime dağarcığı ile konuşulabilen bir dildir. Resmî yansıması ise Avrupa Komisyonunun yazılı dili olan Eurospeak/Avrupa-ağzında görülmektedir. Komisyonun, çevirmenlere gönderdiği yönergede kültürel referansların ortadan kaldırılmasının açık ifadesini bulmak da mümkündür. Örneğin yönergede, çevirilerde “bir dile özgü olandan kaçınmak” ifadesi yer almaktadır (Roy, 2024: 114). Bu tam anlamıyla kültürden arındırılmışlıktır. Roy, bahsi geçen kültürden arındırılmışlık nedeniyle konuşulan dilin İngilizce olmadığını, kültürsüzleşen bir dil kullanımı olduğunu belirtmektedir (Roy, 2024: 115).

Roy'un çalışmasının çatı kavramlarından olan ortak muhayyile de bu kültürsüz iletişimden elbette ki etkilenmektedir. Öyle ki muhayyile, aşkınlık, iletişim ötesi veya iletişim öncesini varsayar. Dolayısıyla iletişimin kültürsüzleşmesinden etkilenen muhayyile, iletişim ötesi/öncesi ile yakından ilişkili din ve psikanalizi doğrudan etkilemektedir (Roy, 2024: 123). Din gökleri, psikanaliz kökleri temsil eder. Roy'a göre dünyanın düzleşmesi bir yanıyla da budur: hem göklerin hem köklerin reddedilmesidir (Roy, 2024: 125). Böyle bir reddiye ile bireye iç dünya verebilecek bir şey ortada kalmayınca bireyler kodlanabilen, tekbiçimleştirilmiş nesnelere, metalara dönüşmektedir (Roy, 2024: 128). Kodlama meselesinin en çarpıcı örnekleri ise cinsiyet ve ırk gibi konularda karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle Roy, altıncı bölümde cinsiyet ve ırklar meselesini ele alıyor. Bölümün daha ilk satırlarında ise kışkırtıcı bir soruyla başlıyor: cinsiyetimizi ya da ırkımızı seçebilir miyiz? Roy meseleyi 1960'lı yıllardan yani cinselliğin kültürden özerkleştiği dönemden itibaren ele alarak günümüze getiriyor. 1960 sonrasının cinsel özgürleşmesi "arzunun iyi, kültürün baskı" olduğu fikriyle şekillenmiştir (Roy, 2024: 128). Günümüzde ise cinsel özgürleşme ters yüz olmuştur. Arzunun yön verdiği özgürlük, merkezinde açık rızanın olduğu normatif bir kodlama sistemiyle sınırlandırılmıştır. Başka bir deyişle, 1960'ların "peace and love" anlayışı "me too" hareketine dönüşmüştür (Roy, 2024: 130).

İkinci bir gelişme ise kod ve norm koyma talebinin artışıdır. Roy'un daha önceki bölümlerde de tekrarladığı üzere kodlama kültürsüzleşmenin sonucudur. Dolayısıyla kod ile kültür arasında bir kopukluk bulunmaktadır. Bu kopukluk da kod değiştirmeye imkân tanır. Çünkü kod, doğaya ve kültüre bağlı değildir. Roy'a göre olan şey, kişisel seçimin hem biyolojik doğaya hem kültüre kendini dayatmasıdır. Öncesinde toplum -kültür aracılığıyla- toplumsal cinsiyeti inşa ediyordu; artık toplumsal cinsiyeti de özne kendisi inşa etmektedir (Roy, 2024: 145). Roy buradan sonra yine kışkırtıcı bir soruyla devam ediyor: biyolojik işaretin anlamının kalmadığı bir durumda eğer cinsiyetimizi seçebiliyorsa buna benzer şekilde ırkımızı da seçebilir miyiz? Gerçekten kimlik artık bir seçim işidir. Ancak kimlik, öznenin kendi seçimi kadar diğersinin ona bakışıdır aynı zamanda. Günümüzde, taraflardan her birinin bir diğersinin kimliğini elinden almaya çalıştığı bir kültürel emniyetsizlik durumu mevcuttur. Durum bu olunca, bu emniyetsizliği aşmanın bir yolu olarak, kimliğin norma bağlanması talepleri yükselmektedir. Talep edilen norm, ötekinin bakışına ayar vermeyi hedefler. Bunun sonucunda, kendi olma özgürlüğü için ötekinin ifade özgürlüğü kısıtlanır (Roy, 2024: 151). Roy,

kimliğin norma bağlanması için başvurulanın kendi ıstırapının öne sürülmesi olduğunu belirtir. Norm ve hak talepleri bu ıstırap üzerinden şekillenmektedir. Roy, kitabın bir sonraki bölümünde de bu konuyu açıklamaktadır.

Roy, yedinci bölüme artık devrimler çağında değiliz sözleriyle başlıyor. Ütopyaların ve umudun beslediği, daha iyisi için kötüyü alaşağı etme fikriyle başkaldırıların yaşandığı devrimler çağı geride kalmıştır. Günümüzün siyaset alanında ne daha iyi bir düzen için devrim mücadelesi ne de eşitlik için bir talep vardır. Roy'a göre artık diretilen şey telafidir. Kötü olduğu için sistemi yıkmaya yönelik bir çaba yoktur ortada, sistemden sadece iyi olmadığını kabul etmesi istenir (Roy, 2024: 155). Başka bir deyişle artık talep devrim değil barıştır (Roy, 2024: 155). Kolektif ve toplu hareket yerine geçmişlerine ve atalarına yüzlerini dönen bireyler demeti vardır artık. Ortak noktaları ise acı çekmiş olmalarıdır. Hâl böyle olunca siyaset alanında talepler yeni haklar elde etmeye yönelik olmak yerine kimliğini korumanın peşine düşmeye yönelik olmaktadır (Roy, 2024: 156). Neo-liberalizmin bireyciliği toplumsal mücadele alanında "ıstırap çeken bireycilik" olarak kendini göstermektedir. Roy'a göre bunun sonucunda kolektif iktidarın inşası yerine "bölük pörçük öznel duruşlar kümesinden gelen bir bireysel talepler politikası" ile karşı karşıya kalınmaktadır (Roy, 2024: 157). Mücadele, siyasetten uzaklaşmakta, ütopyalar güçsüzleşmekte, ütopyalar yerini ahlaki yargılara bırakırken mücadele yerini kategorilere bağlı bir davanın savunulmasına bırakmaktadır (Roy, 2024: 157).

Roy'un yedinci bölümde değindiği bir diğer konu kültür ile evrensellik ilkesi arasındaki çatışmadır. Roy'a göre kültür ile evrensellik ilkesi arasında da bir uyumsuzluk vardır. Kültür her zaman evrensellik ilkesine bir direniştir ve hiçbir zaman evrensellik oluşturmaz. Öyle ki evrensel bir toplum olmadığı müddetçe antropolojik bir evrensel kültür oluşma ihtimali yoktur. Evrensel değerler sistemine her gönderme, antropolojik anlamıyla kültürden arındırılmış olması gerektiğinden kültürsüzleştiricidir (Roy, 2024: 170). Bu noktada Batı kültüründen hareketle, eğer evrensellik iddiasında bulunursa sadece diğerlerini kültürsüzleştirmekle kalmaz aynı zamanda evrensellik için kendisinin de kültürsüzleşeceğini ifade eder. Küreselleşme gündeminde, toplumsal bağ ortadan kalkmışken veya en azından bozulmuşken ortak bir kültürel aşkarlığın ortada yoktur. Bu durumda evrenselleşme kendisini ancak otoriter bir normatiflikle dayatabilecektir (Roy, 2024: 171). Günümüzde bu normatifik o kadar yaygın ve otoriter bir niteliğe sahiptir ki Roy bir sonraki bölümde Normun Paşa Keyfi başlığını kullanmıştır.

Roy tüm kitap boyunca kültürsüzleşmiş ve ortak muhayyileyi yitirmiş bir toplumda normun yükselişini işlemektedir. Yedi bölüm boyunca normatifliğin yaygınlaşmasının çeşitli nedenlerini ve ortaya çıkan sonucun farklı yönlerini işleyen Roy, sekizinci bölümde artık varmak istediği sonuca gelerek normların tahakkümünü ele almaktadır. Roy, bölümün başlangıcında neo-liberalizm, kolektif bağın çözülüşü, normatifliğin yaygınlaşması ve otoriter pedagoji arasında bağlantı kuruyor. Bahsi geçen normatifliğin rengi neo-liberaldir ve bir paradoksu barındırır. Neoliberal normatifik hoşgörü ve iyilik adına yapılmakta, önyargı ve cehaletle savaş vermektedir. Dolayısıyla “bir kişiye onun için hiçbir aşıkârlık arz etmeyen ve kendi eğilimlerinin aksi yönde bile olabilen bir norm sistemi dayatarak, onda yeni davranışlar ortaya çıkmasına ve bunların kalıcılılaşmasına yol açan” otoriter pedagojiyle bağlantısı vardır (Roy, 2024: 181). Ancak böyle bir yolla kültür yaratılabilir mi? Ro’a göre bu oldukça karmaşık olacaktır (Roy, 2024: 182).

Roy, çalışmasında sekiz bölüm boyunca içinden geçmekte olduğumuz dönemi anlamaya ve açıklamaya çalışıyor. Ancak içinde yaşarken bir toplumsal gerçekliği anlamak her zaman kolay bir iş değildir. Özellikle de süreç devam ediyorsa ve sürecin ucu açıksa. Öyle ki içindeyken göremediğimiz bazı toplumsal unsurlar gelecekte daha görünür hâle gelebilir ve bugünkü çözümlerimizi hatalı kılabilir. Bir başka ihtimal ise gelecekte bugünkü öngörülerimizi tersine çevirecek yeni gelişmelerin ortaya çıkabilecek olmasıdır. Bu nedenle midir bilinmez Roy çalışmasını bitirirken de “sonuç niyetine” ifadesini kullanıyor. Çalışmasının sonucunda, ilericilerin, sekülerlerin, dindarların, feministlerin, egemenlikçilerin, küreselleşmecilerin vd. tüm aktörlerin tartışmaları ve stratejilerini yapılandıranın kültürsüzleşme/kodlama/normatifik üçlemesi olduğunu tespit ediyor. Kitabın sekiz bölümünde çeşitli ağırlıklarla bu üç kavram katman katman açılıyor. İlk bölümde kültür olgusunun kendisinde bir kriz olduğunu tespit ettikten sonra üç bölümde kültürsüzleşmeyi ayrıntılandırıyor. Sonraki iki bölümde kodlar üzerinde duruyor. Son bölümde ise normların nasıl tahakküm kurduğuna yoğunlaşıyor. Tüm kitap boyunca zeminde kültür/kültürsüzleşme ve ortak muhayyile kavramı yatıyor. Bu kavramlardan oluşan zeminin üzerinde tüm bölümleri yatay kesen neo-liberalizm ve küreselleşme olgusu yer alıyor. Böyle bir zemin ve bu zemini yatay kesen bahsi geçen kavramlarla ortaya çıkan sonuç ise normların tahakkümü oluyor. Roy sonuçta, kitap boyunca tekrarladığı soruları bir kez daha vurguluyor. Kültür nasıl yaratılmalı? Ortak bir muhayyile üzerinde kurulu bir toplumsal bağı yeniden nasıl inşa etmeli? Topluluğa yeniden nasıl ulaşılabilir? Kitabın son satırları oldukça karamsar. Roy, ufukta görünenin bir ütopya değil kıyamet olduğunu söylüyor.

İklim krizinden, iç savaşlardan, büyük yer değiştirmeden, yeni bir dünya savaşından, pandemilerden, yaşlılıktan ve ölümden bahsederken insanın yok oluş ihtimaline değiniyor. Kitabını, “yaşadığımız bir hümanizm krizidir” diyerek noktılıyor.

Sonnotlar

1- Roy O (2024). *Dünyanın Düzleşmesi: Kültürün Krizi ve Normların Tahakkümü*. İstanbul: Metis Yayınları.